

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

DOI 10.31558/2519-2949.2023.3.8

УДК 321.01:342.228

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6977-9716>

Голденштейн К. О., Політико-правовий коледж «АЛСКО»(м. Київ, Україна)

ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ СИМВОЛІЧНИХ АСПЕКТІВ
ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ

У статті проаналізовано джерельну базу дослідження політики пам'яті як конструктивного елемента і ключового ресурсу символічної політики. Обґрунтовано положення про те, що уявлення про минуле є найважливішим політичним ресурсом в умовах сучасного розвитку. Систематизовано основні напрями вивчення символічних аспектів політики пам'яті в рамках політологічних студій, а також тих, що мають безпосереднє чи опосередковане відношення до політичної науки. З'ясовано теоретико-методологічну специфіку та понятійно-категоріальну основу політики пам'яті, виявлено здобутки і прорахунки у її міжгалузевих дослідженнях. Осмислено ключові параметри символічної політики як засобу стимулювання політики пам'яті. Визначено потенційні можливості підходу до політики пам'яті як до сукупності публічних взаємодій акторів, які прагнуть сформувати певне розуміння минулого.

Доведено, що в сучасних умовах символічний потенціал історичної пам'яті використовується з метою зміцнення легітимності влади, що спирається на ресурс історії та колективні спогади, вписані у міфологічну панораму національної спільноти. З'ясовано, що історична пам'ять сьогодні стає необхідним інструментом управління політичними процесами, тому владні структури змушені вдаватися до політики пам'яті задля оперативного та ефективного впливу на суспільство. Артикульовано досвід застосування політики пам'яті у структурі символічної політики держави. Обґрунтовано тезу про те, що існуючі підходи до політики пам'яті прагнуть розкрити механізми трансформації колективної пам'яті в контексті її конкуруючих інтерпретацій та боротьби за політичне панування.

Ключові слова: політика пам'яті, студії пам'яті, символічна політика, історична пам'ять, колективна пам'ять, національна пам'ять.

Політика пам'яті являє собою цілеспрямовану діяльність із символічної репрезентації минулого, образ якого актуалізований сучасним політичним контекстом, за допомогою різноманітних вербальних і візуальних засобів. За сучасних умов численні форми та способи реалізації політики пам'яті стали предметом безлічі різноманітних кейсів, що підкреслює нагальність цієї проблематики і одночасно багато в чому відображає особливості сучасного етапу розвитку «memory studies» (студій пам'яті). Це пов'язано також із тим, що історична пам'ять є необхідною для побудови колективної ідентичності, яка ідеологічно об'єднує суспільство, насамперед за допомогою різноманітних символів.

Доволі широкий діапазон наукових праць дозволяє сформувати уявлення про те, як ресурс минулого актуалізується у диференційованому комунікативному просторі сучасної політики й одночасно дозволяє виявити деякі невирішені й спірні проблеми методології та термінології стосовно історичної пам'яті. Теоретичні засади дослідження різноманітних форм пам'яті заклали у своїх працях М. Альбваск, Ф. Анкерсміт, Ф. Артог, А. Ассман, Я. Ассман, В. Беньямін, А. Бергсон, Дж. Верч, Дж. Вінтер, Е. Гобсбаум, Д. Джонсон, О. Ексле, Ф. Єйтс, Г. Зіммель, П. Коннертон, К. Маркс, Дж. Г. Мід, Ф. Ніцше, П. Нора, П. Рікер, Е. Сіван, Б. Форест, яких можна вважати класиками «memory studies».

Відразу слід зауважити, що дослідження політики пам'яті є міжгалузєвою проблемою. Власне поняття «політика пам'яті» виникло в другій половині ХХ ст. у філософських концепціях постмодерністів (Р. Барт, Ю. Кристева, Ж. Дерріда, М. Фуко), які висунули тезу про конструювання

владою і суспільством бажаних уявлень про минуле з метою формування соціально-групової ідентичності. У практичному плані термін «політика пам'яті» почали використовувати на початку 1980-х рр. у Німеччині, коли канцлер ФРН Гельмут Коль, використовуючи різноманітні символічні засоби, почав проводити політику формування німецького патріотизму позитивного характеру, тобто такого, що ґрунтується не тільки на визнанні німецьким народом власної провини за злочини нацизму, а й на розумінні величчї німецької нації та її культури.

Навіть побіжно окреслений потенціал заявленої в назві цієї статті проблеми дозволяє сформулювати мету дослідження – систематизувати джерельну базу вивчення символічних аспектів політики пам'яті в рамках політологічних студій, а також тих, що мають безпосереднє чи опосередковане відношення до політичної науки. До завдань пропонованого дослідження відносяться: з'ясування теоретико-методологічної специфіки та понятійно-категоріальної основи даної проблеми; виявлення здобутків і прорахунків у міжгалузевих дослідженнях політики пам'яті; осмислення ключових параметрів символічної політики як засобу стимулювання політики пам'яті.

Представниками політичної науки більш широкі теоретичні розробки цієї проблематики розпочато приблизно в дев'яностих роках ХХ ст. Але присвячені їй статті дослідники частіше публікували у різноманітних міждисциплінарних виданнях, ніж у провідних політологічних журналах. Більше того, в політологічних розвідках не завжди використовують поняття «пам'ять», з огляду на існуючу думку, – вважати цей термін недостатньо точним для аналізу політичних явищ і процесів.

Перш ніж перейти до обговорення особливостей дослідження політики пам'яті як важливого ресурсу символічної політики, необхідно звернути увагу на систему суміжних понять і категорій, що описують різні форми політичного використання минулого. До таких понять, зокрема, відносяться: «історична політика» [1; 2]; «політика минулого», «колективна пам'ять», «суспільна пам'ять», «соціальна пам'ять» [3; 4; 5]; «історична пам'ять» [6; 7]; «політичне використання історії» [8]; «режим пам'яті» [9; 10]; «культура пам'яті», «ігри пам'яті» [11; 12].

В Україні проблеми колективної та соціальної пам'яті репрезентують представники соціально-гуманітарних дисциплін: політологи – В. Бабка, О. Бойко, В. Бушанський, О. Волянчук, Ю. Ганжуров, А. Глушко, М. Гон, Ю. Зерній, К. Євсєєв, В. Кравченко, Л. Нагорна, М. Рябчук, Ю. Шайгородський; історики – Л. Буряк, О. Гайдай, І. Гирич, В. Гриневич, Я. Грицак, Л. Зашкільняк, С. Єсельчик, Г. Касьянов, А. Киридон, І. Колесник, В. Кравченко, В. Кривошея, О. Любовець, А. Портнов, І. Скляккіна, В. Солдатенко, С. Троян, Ю. Шаповал, Н. Яковенко; філософи – В. Артюх, В. Вашкевич, В. Жадько, Г. Коньшина, Т. Рагозіна, Л. Стародубцева, І. Шпітун; соціологи – О. Вишняк, О. Донченко, К. Настояща, Ю. Романенко, Е. Позднякова-Кирбят'єва, В. Середа, О. Фостачук; психологи – І. Бандурка, О. Лактіонов, М. Кузнецов та ін. [13]. Таке широке коло науковців демонструє міждисциплінарний характер досліджень вказаної проблематики в сучасному світі та в Україні.

У рамках політологічного дослідження важливим є вивчення феномену історичної пам'яті в контексті розвитку суспільної свідомості, національної ідентичності, політичної культури. Основні тенденції складної динаміки цих феноменів в умовах демократизації та європейської інтеграції України розкриті в працях В. Андрущенко, О. Бабкіної, Ф. Барановського, М. Головатого, В. Горбатенка, С. Денісюк, О. Дубаса, В. Караваєва, О. Картунова, В. Козьми, А. Колодій, В. Корнієнка, В. Кулика, О. Майбороди, М. Михальченка, О. Новакової, М. Остапенко, Н. Пеллагеші, М. Розумного, М. Степика, В. Хомрач та ін.

Попри це, більшість досліджень історичної пам'яті в політології, особливо ті з них, що спрямовані на вивчення предметного поля, умовно можна позначити як «історичне знання». Ці дослідження мають певні обмеження: по-перше, вони залишаються «історіями розвитку політичної думки» і зазвичай не дають відповіді на те, як різноманітні концепти форм пам'яті впливають на політичні рішення; по-друге, вони зосереджуються, як правило, на загальнонаціональному рівні, тому подекуди ставлять знак рівняння між розумінням феноменів «історична пам'ять» і «національне історичне знання» [14]. З іншого боку, одним із недоліків сучасних «memory studies» є відсутність повноцінних компаративних досліджень, які були б далекі як від гранично загальних висловлювань, що позбавляють політичну пам'ять специфічних характеристик, так і від зосередження на приватних формах колективної пам'яті.

Серед політологічних розробок цієї проблематики наявні інтерпретаційні та порівняльні міжкраїнні дослідження, що дотримуються стандартних методологічних канонів. Однак позицію політичної науки в цьому міждисциплінарному полі визначає не стільки метод, скільки предмет.

Канадські науковці Б. Форест і Д. Джонсон слушно вбачають причину такого стану речей у тому, що «в дослідженнях пам'яті домінують дисципліни та субдисципліни, які віддають перевагу інтерпретаційним дослідженням, підкреслюють унікальність чи особливість випадків, тоді як у політичній науці цінуються систематичні порівняння і встановлення причин, які піддаються узагальненню» [15, р. 272].

Відповідно структуруюча роль і значення символічних чинників у «роботі» із соціальною пам'яттю, що спирається, зокрема, на ресурс історії, потребує окремих досліджень, які раніше в науковому дискурсі «memory studies» (принаймні, у вітчизняній політичній науці) фактично не здійснювалися. А це означає, що існує нагальна потреба на основі існуючих концепцій колективної та історичної пам'яті дослідити структурні засади політики пам'яті як конструктивного елемента і ключового ресурсу символічної політики, визначити закономірності формування політики пам'яті та механізми її трансформації в контексті конкуруючих інтерпретацій публічних акторів (держави, політиків, політичних партій тощо).

Почнемо з того, що сам термін «політика» стосовно категорії «пам'ять» логічно обумовлюється (чи виправдовується) тим, у який спосіб суспільство публічно згадує своє минуле. Це, безумовно, є частиною політичної боротьби, в якій грані між історією та пам'яттю часто розмиваються, причому подекуди остання опосередковується відвертою політичною брехнею [16]. Це не потребує додаткових пояснень, оскільки правлячі політичні еліти часто намагаються перекрутити, інтерпретувати або привласнити історію (об'єктивні події з минулого) з тим, щоб створити суб'єктивні наративи про минуле в умовах сьогодення.

У своїй праці «Минуле – чужа країна» американський науковець Д. Лоуенталь справедливо стверджує, що саме ми, сучасники, конструємо наше минуле вибірково, виходячи з безлічі різноманітних причин і нагальних потреб [17]. На це звертав увагу і М. Хальбвакс, стверджуючи, що формування колективної пам'яті відбувається у згоді з сучасними ідеями та турботами. Минуле (ре)конструюється залежно від проблем і потреб сьогодення. Відповідно, історична політика, що проводиться державою, спрямована на висвічування і «забування» певних подій у колективній пам'яті суспільства, залежно від поточного політичного курсу і порядку денного [18, р. 224].

«Усе не так однозначно» – один із багатьох аргументів, який часто можна почути з вуст політиків, котрі виправдовують і перекручують очевидні історичні факти в умовах сьогодення. Зазвичай вони посилаються на події, які відіграють важливу роль у національній пам'яті, намагаючись будувати правдоподібні історичні аналогії задля підтримки власного авторитету [19, р. 59]. Але з плином часу, коли подібна неоднозначність стає характерною для колективних спогадів, створюються сприятливі умови для маніпулювання їхніми смислами та інтерпретаціями при формуванні політики пам'яті. За словами зарубіжних дослідників Дж. Вінтера і Е. Сівана, історія ХХ ст. наочно демонструє, як у масовому масштабі політичні еліти маніпулювали минулим, а ХХІ століття свідчить про те, що набрані раніше оберти маніпуляції не знижуються, а тільки збільшуються [20, р. 6].

Досвід історії засвідчує, що маніпуляції національною історією інтенсивніше відбуваються після воєн і зміни політичних режимів, коли нові політичні еліти намагаються відновити або створити соціальну згуртованість, якої раніше не було. При цьому офіційні наративи відображають погляд на історію тільки владних еліт і виключають усе, що йому не відповідає. Національні історії таким чином набувають характеру «переможних наративів», вибіркового переказу минулого з метою стимулювання процесів національної ідентифікації певних типу і змісту [21].

У цьому відношенні яскравим прикладом може слугувати сучасна російсько-українська війна. Так, з боку Російської Федерації, з проміж інших виправдань широкомасштабного вторгнення в Україну, постійно мусується історичний наратив про те, що сучасну Україну, за словами В. Путіна, цілком і повністю було створено Росією. Намагаючись взагалі привласнити собі історію України, російські правлячі сили культивують ідею про те, що всі народи, які проживали на території колишнього Радянського Союзу, є потенційно російськими. Ця ідея у вигляді юридичної норми навіть включена до Закону про російське громадянство, який надав усім громадянам колишнього Радянського Союзу право його спрощеного набуття [22]. Отже, пам'ять має політичне значення насамперед тому, що вона може бути використана політичним керівництвом, елітами як потенційний ресурс легітимації своєї влади.

Політика пам'яті в сучасних умовах вважається одним із важливих ресурсів символічної політики. Як влучно зауважив П. Бурд'є, для впровадження нових уявлень про соціальну реальність найтипівішими стратегіями її конструювання є ті, що «спрямовані на ретроспективну реконструкцію

минулого, застосовуючи його до потреб сьогодення..., що має на меті обмежити завжди відкритий смисл сьогодення» [23, с. 79]. Тому логічним є те, що дослідження символічної політики часто фокусуються на роботі з минулим і майбутнім.

Засновником вивчення феномену символічної політики вважають американського політолога Мюррея Едельмана. У книгах «Символічне використання політики» (1964) і «Політика як символічна дія» (1971) він пояснює розрив між теоретичними припущеннями щодо функціонування політичних інститутів і тим, як вони працюють насправді, аналізуючи смисли, які транслюються політичними інститутами та носіями політичних ролей. М. Едельман доводив, що на практиці дії уряду не стільки задовольняють чи не задовольняють запити громадян, скільки впливають на їхнє сприйняття реальності, змінюючи їхні потреби й очікування [24, р. 7–8]. На думку М. Едельмана, політична наука має досліджувати не тільки те, як люди отримують від уряду те, чого вони хочуть, а й механізми, за допомогою яких політика впливає на те, чого вони хочуть, чого бояться, що вважають можливим і навіть хто вони є [25].

Саме концепт символічної політики слугує теоретичною рамкою для аналізу широкого спектра політичних процесів а вже потім поступово перетворюється у практичну підйому сучасної політики. Прикметник «символічний» широко застосовують для опису політичних явищ: дослідники розмірковують про «символічне використання політики» та «політику як символічну дію» [24; 25; 26]; «символічну владу» та «символічний капітал» [27]; «символічну діяльність як основу авторитету» [28]; «символічне оскарження» [29]; «символічні конфлікти» [30]; «символізм політики» і «символи в політиці» [31; 32]. У більшості цих словосполучень прикметник «символічний» використовують у розширювальному трактуванні: його пов'язують із соціально поділюваними смислами, що опосередковують сприйняття і поведінку учасників політичних відносин. Водночас деякі автори вважають за краще говорити про «символи» в більш конкретному сенсі – як про конвенціональні знаки. Іноді дане поняття розуміють зовсім вузько (наприклад, зводять до вивчення державної символіки).

Найсуттєвішим концептуальним вододілом є розуміння символічної політики як протилежності «реальній» політиці або як її специфічного, але невіддільного аспекту. Концепт символічної політики використовується в конфліктології, дослідженнях публічної політики, політичних комунікацій, а також у роботах, присвячених вивченню колективних дій. Він корисний для вивчення легітимації та делегітимації влади, мобілізації підтримки, політики ідентичності, протестних соціальних рухів тощо. З ним давно працюють і українські науковці: С. Балан [33], В. Карпов [34], Е. Мамонтова [35], М. Слободянюк [36], В. Ярошенко [37] та інші. При цьому пропонуються різні визначення ключового терміну.

Справа в тому, що протиставлення «символічних» і «матеріальних» аспектів політики, особливо сьогодні, пов'язане з її медіатизацією. За умов, коли суспільна оцінка залежить від репрезентації у ЗМІ, комунікація стає відносно автономним видом політичної діяльності. Саме це спонукає розглядати маніпулювання символічними ресурсами як своєрідний сурогат «реальної» політики. Символічна політика в такому розумінні передбачає свідоме використання естетично-символічних ресурсів влади для її легітимації та зміцнення. Такої позиції дотримується, зокрема, вітчизняний науковець В. Бушанський, зауважуючи, що під символічною політикою розуміють симуляцію буття, яка через техніки «естетизації» призводить до перетворення політики та реалізується тими суб'єктами, котрі мають доступ до естетичного ресурсу [38]. Цей підхід сфокусований на публічній репрезентації політичного процесу, яка може не збігатися з непублічною, але від цього є не менш реальною. Відповідно як символічний елемент політики можуть розглядатися ідеологічні конструкції, які створюються елітами для маніпуляції свідомістю мас.

Важливими об'єктами політики пам'яті й пов'язаної з нею символічної політики є «колективна пам'ять» і «національна пам'ять», оскільки до їхніх завдань, поряд з іншим, належать конструювання історії, вибір подій, про які ведеться «розповідь» в офіційному дискурсі, а також вибір цілей і способу самої «розповіді». «Колективна пам'ять» зазвичай відноситься до спогадів про події минулого, які в цілому поділяє спільнота [39, р. 97]; позначає образ минулого, що конструюється політичним суб'єктом у сьогоденні. Поряд із цим вона формує дискурс щодо історичних подій і того, як їх інтерпретувати, ґрунтуючись на поточних соціальних та історичних потребах спільноти [40, р. 7].

За А. Г'юїссеном, колективна пам'ять «абсолютно необхідна для уявлення про майбутнє і для того, щоб дати соціальному життю міцні часові та просторові параметри [41, р. 6]. Тобто люди, щоб артикулювати свої політичні, соціальні та культурні невдоволення поточним станом, потребують

як минулого, так і сьогодення, Уява ж про майбутнє необхідна для пошуку можливих альтернатив наявному соціальному порядку. Колективні спогади вписані в «соціальні рамки» і формуються тоді, коли люди збираються разом, щоб пригадати і ввести в публічний дискурс сферу ремінісценцій, що виходять за межі індивідуальної пам'яті. У зв'язку з цим особливе значення має інституціональний рівень колективної пам'яті. Форми інституціоналізації пам'яті – важлива частина наукових досліджень, пов'язаних із поняттями «політика минулого» та «історична політика». Якщо перша пов'язана з подоланням минулого, то друга спрямована на формування домінантного способу ставлення до спільного минулого.

Привертає увагу дослідження Г. Файна, присвячене колективній пам'яті, в якому він виділяє об'єктивістський, функціоналістський і конструктивістський підходи до вивчення проблематики пам'яті. З точки зору об'єктивістського підходу, історія передбачає світ, наповнений фактами, які можна емпірично обґрунтувати. Функціоналістський підхід розглядає історію як результат рефлексії соціально-політичної організації. Конструктивізм передбачає, що історія є соціально конструйованим продуктом. Г. Файн стверджує, що історична пам'ять не застигла у функціональних потребах груп у сьогоденні та не ґрунтується на об'єктивних подіях у минулому. Навпаки, історія – це постійна сучасна боротьба за смисли й інтерпретації. І саме тому конструктивістський підхід дає змогу виявити роботу еліт із пам'яттю, що дістає відображення в символічній політиці [42, р. 9].

Конструктивісти стверджують, що колективна пам'ять передбачає конкуренцію. Вивчення колективної пам'яті, з їх позицій, – це дослідження соціально-політичних мотивів тих груп, які отримують ресурси, владу або престиж шляхом встановлення власної версії історії. Перевага цього підходу полягає в тому, що він дає змогу вивчати вплив різних груп (не лише держави), які стратегічно конструюють колективні спогади через переговори та конфлікт, інституціоналізують своє бачення минулого, змагаючись одна з одною [43, р. 4].

Під «національною пам'яттю» слід розуміти «тип колективної пам'яті, прийнятної для людей, які вважають себе спільнотою, що має спільну історію, і які пов'язані тим, що разом згадують і забувають» [44, р. 8–9]. Як зазначила М. Зеф'ю, пригадування завжди тягне за собою забування [45, р. 8–10], що в політичному контексті означає, що дискурси про минуле є вибірковими та залишають поза межами публічного простору елементи, які не можуть бути узгоджені з домінантним нарративом.

Через соціальну структуру індивіди, які мислять національними категоріями, організовують свою історію і виправдовують національну державність. Національна пам'ять поширюється за посередництвом офіційних дискурсів і комеморацій, що їх організовують політичні лідери та еліти в «місцях пам'яті», а саме – в історичних чи псевдоісторичних місцях, які нагадують про обрані події в національній пам'яті. Подібні місця пам'яті в науковій літературі іменуються також «хронотопами», в яких час згущується в символічно зорганізованому просторі з міфом та ідентичністю в центрі [46, р. 5–12].

Таким чином проведено дослідження політики пам'яті як важливого ресурсу символічної політики дозволяє сформулювати наступний висновок. Використовуючи образ минулого як ресурс, політичні актори прагнуть представити події чи факти не якими вони були, а як їх прагнуть бачити зараз і що це означає в сучасних умовах. Тому варто говорити не про окремі випадки фальсифікації минулого чи спірні інтерпретації історичного факту, а про політику пам'яті як явище, що набуло особливого символічного значення. Відповідно політика пам'яті має стосунки не до минулого, а до сьогодення. Тобто в досліджуваному явищі політика є важливішою за пам'ять. Методологічний інструментарій, який використовується в політичній науці задля дослідження формування політики пам'яті, безумовно, не є вичерпним. Однак він дає певне уявлення про можливості підходу, який розглядає політику пам'яті як сукупність публічних взаємодій акторів, зацікавлених в особливому розумінні минулого, та аналізує ці взаємодії крізь призму відносин влади і домінування. Здійснена нами систематизація джерельної бази дослідження політики пам'яті як важливого ресурсу символічної політики, можуть служити своєрідною теоретичною рамкою для подальших наукових досліджень різноманітних аспектів політики пам'яті – публічних суперечок про історичне минуле, еволюції позицій впливових акторів, формування соціально-культурної інфраструктури пам'яті про історичні події, освітню політику та багато іншого.

Бібліографічний список:

1. Heisler M. O. The political currency of the past: History, memory, and identity. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. Vol. 617. N 1. P. 14–24.
2. Torsti P. Why do history politics matter? The case of the Estonian Bronze Soldier. *The Cold War and Politics of History* / Ed. by J. Aunesluoma, P. Kettunen. Helsinki : Edita Publishing Ltd., 2008. P. 19–35.

3. Müller J.-W. Introduction: The power of memory, the memory of power and the power over memory. *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past* / Ed. by J.-W. Müller. 2 ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. P. 1–35.
4. Wertsch J. V. Blank Spots in Collective Memory: A Case Study of Russia. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. N 617. P. 58–71.
5. Mälksoo M. The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe. *European Journal of International Relations*. 2009. Vol. 15. N 4. P. 653–680.
6. Boyd C. P. The Politics of History and Memory in Democratic Spain. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. N 617. P. 133–148.
7. Winter J. Historical Remembrance in the Twenty-First Century. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. N 617. P. 6–13.
8. Kangaspuro M. The Victory day in history politics. *Between utopia and apocalypse. Essays on social theory and Russia* / Ed. by E. Kahla. Jyvaskyla : Bookwell, 2011. P. 292–304.
9. Langenbacher E. Collective Memory as a Factor in Political Culture and International Relations. *Power and the Past. Collective Memory and International Relations* / Ed. by E. Langenbacher, Y. Shain. Washington : George Town University Press, 2010. P. 13–49.
10. Onken E.-C. The Baltic States and Moscow's 9 May Commemoration: Analyzing Memory Politics in Europe. *Europe-Asia Studies*. 2007. Vol. 59. N 1. P. 23–46.
11. Mink G. Between Reconciliation and the Reactivation of Past Conflicts in Europe: Rethinking Social Memory Paradigms. *Czech Sociological Review*. 2008. Vol. 44. N 3. P. 469–490.
12. Mink G., Neumayer L. Introduction. *History, Memory and Politics in Central and Eastern Europe: Memory Games* / Ed. by G. Mink, L. Neumayer. Basingstoke etc. : Palgrave Macmillan, 2013. P. 1–20.
13. Бабка В. Л. Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні : дис... канд. політичних наук : 23.00.03. Ніжин, 2016. 249 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.12/dis_Babka.pdf (дата звернення: 25.06.2023).
14. Темірова Н. Р. Історія історичного знання: від зародження до статусу науки. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. 132 с.
15. Forest B., Johnson J. Monumental Politics: Regime Type and Public Memory in Post-Communist States. *Post-Soviet Affairs*. 2011. Vol. 27. N 3. P. 269–288.
16. Корнієнко В. Феномен політичної брехні: нові денотати деструктивного концепту. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2022. № 22(31). С. 110–119.
17. Lowenthal D. *The Past Is a Foreign Country*. Cambridge : Cambridge University Press, 1985. 677 p.
18. Halbwachs M. *On Collective Memory*. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 245 p.
19. Gildea R. Myth, Memory and Policy in France since 1945. *Memory and Power in Postwar Europe: Studies in the Presence of the Past* / Ed. J.-W. Müller. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. P. 59–75.
20. Winter J., Sivan E. Setting the Framework. *War and Remembrance in the Twentieth Century* / Eds. J. Winter, E. Sivan. Cambridge, Cambridge University Press. 1999. P. 6–39.
21. Корнієнко В. О., Денисюк С. Г. Формування європейської ідентичності: аргументи для України. *Політологічний вісник*. Вип. 80. Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка, 2018. С. 20–35.
22. Хожайнова В. У Росії набув чинності закон про спрощене отримання громадянства для українців. URL: <https://suspilne.media/50547-u-rosii-nabuv-cinnosti-zakon-pro-sprosenne-otrimanna-gromadanstva-dla-ukrainciv/> (дата звернення: 10.07.2023).
23. Бурдые П. Социология социального пространства. Москва : Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 2007. 288 с.
24. Edelman M. Politics as Symbolic Action. *Mass Arousal and Quiescence*. Chicago : Markham Publishing Company, 1971. IX, P. 7–8.
25. Edelman M. *The Symbolic Uses of Politics*. 5th ed. Urbana: University of Illinois Press, 1972 [1964]. 201 p.
26. Alexander J. C., Mast J. L. Introduction: Symbolic Action in Theory and Practice. *The Cultural Pragmatics of Symbolic Action*. Cambridge etc.: Cambridge University Press, 2006. P. 1–28.
27. Brysk A. «Hearts and Minds»: Bringing Symbolic Politics Back in. *Polity*. 1995. Vol. 27. N 4. P. 559–585.
28. Smith K. E. *Mythmaking in the New Russia: Politics and Memory during the Yeltsin Era*. Ithaca etc.: Cornell University Press, 2002. XI. 223 p.
29. Gamson W. A., Stuart D. Media Discourse as a Symbolic Contest: The Bomb in Political Cartoons. *Sociological forum*. 1992. Vol. 7. N 1. P. 55–86.
30. Harrison S. Four Types of Symbolic Conflict. *The Journal of Royal Anthropological Institute*. 1995. Vol. 1. N 2. P. 255–272.
31. Gill G. *Symbols and Legitimacy in Soviet Politics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. VI, 356 p.
32. Fornäs J. *Signifying Europe*. Chicago : University of Chicago Press, 2012. 339 p.
33. Балан С. Символічна політика. *Українська правда*. 30 травня 2012. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2012/05/30/6965594/> (дата звернення: 03.07.2023).

34. Карпов В. В. Українська звитяга у символах. Київ : Видавець Олег Філюк, 2016. 421 с.
35. Мамонтова Е. Символічний комплекс атрибуції державного суверенітету. *Політичний менеджмент*. 2011. № 1. С. 17–24.
36. Слободянюк М. В. Національно-патріотичні мотиви у символіці Сухопутних військ Збройних Сил України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2016. № 4. С. 52 – 56.
37. Ярошенко В. Становлення інституту демократичної громадянськості в Україні з урахуванням впливу символічної складової. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Випуск 5. Житомир-Київ-Краків : ФОП Євенок О. О., 2015. С. 122–133.
38. Бушанський В. Блиск і злиденність символічної політики. *Віче*. 2008. № 23. С. 20–23.
39. Hunt N. *Memory, War and Trauma*. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 280 p.
40. Pakier M., Strath B. *A European Memory? Contested Histories and Politics of Remembrance*. New York; Oxford : Berghahn Books, 2010. 372 p.
41. Huyssen A. *Present Pasts. Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Stanford : Stanford University Press, 2003. 192 p.
42. Fine G. *Difficult Reputations: Collective Memories of the Evil, Inept, and Controversial*. Chicago: University of Chicago Press, 2001. 264 p.
43. Kubal T. *Cultural Movements and Collective Memory: Christopher Columbus and the Rewriting of the National Origin Myth*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 262 p.
44. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*. 1989. No. 26. Special Issue: Memory and Counter-Memory. P. 8–9.
45. Eller J. D. *From Culture to Ethnicity to Conflict: An Anthropological Perspective on International Ethnic Conflict*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1999. 368 p.
46. Evans R. Introduction: Redesigning the Past: History in Political Transitions. *Journal of Contemporary History*. 2003. Vol. 38. No. 1. P. 5–12.

References:

1. Heisler M. O. The political currency of the past: History, memory, and identity. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. Vol. 617. N 1. P. 14–24.
2. Torsti P. Why do history politics matter? The case of the Estonian Bronze Soldier. *The Cold War and Politics of History* / Ed. by J. Aunesluoma, P. Kettunen. Helsinki : Edita Publishing Ltd., 2008. P. 19–35.
3. Müller J.-W. Introduction: The power of memory, the memory of power and the power over memory. *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past* / Ed. by J.-W. Müller. 2 ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. P. 1–35.
4. Wertsch J. V. Blank Spots in Collective Memory: A Case Study of Russia. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. N 617. P. 58–71.
5. Mälksoo M. The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe. *European Journal of International Relations*. 2009. Vol. 15. N 4. P. 653–680.
6. Boyd C. P. The Politics of History and Memory in Democratic Spain. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. N 617. P. 133–148.
7. Winter J. Historical Remembrance in the Twenty-First Century. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. N 617. P. 6–13.
8. Kangaspuro M. The Victory day in history politics. *Between utopia and apocalypse. Essays on social theory and Russia* / Ed. by E. Kahla. Jyväskylä : Bookwell, 2011. P. 292–304.
9. Langenbacher E. Collective Memory as a Factor in Political Culture and International Relations. *Power and the Past. Collective Memory and International Relations* / Ed. by E. Langenbacher, Y. Shain. Washington : George Town University Press, 2010. P. 13–49.
10. Onken E.-C. The Baltic States and Moscow's 9 May Commemoration: Analyzing Memory Politics in Europe. *Europe-Asia Studies*. 2007. Vol. 59. N 1. P. 23–46.
11. Mink G. Between Reconciliation and the Reactivation of Past Conflicts in Europe: Rethinking Social Memory Paradigms. *Czech Sociological Review*. 2008. Vol. 44. N 3. P. 469–490.
12. Mink G., Neumayer L. Introduction. *History, Memory and Politics in Central and Eastern Europe: Memory Games* / Ed. by G. Mink, L. Neumayer. Basingstoke etc. : Palgrave Macmillan, 2013. P. 1–20.
13. Бабка В. Л. Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні : дис... канд. політичних наук : 23.00.03. Ніжин, 2016. 249 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.12/dis_Babka.pdf (дата звернення: 25.06.2023).
13. Babka V. L. Istorychna pam'iat yak faktor politychnoho vplyvu v nezalezhnii Ukraini : dys... kand. politychnykh nauk : 23.00.03. Nizhyn, 2016. 249 s. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.12/dis_Babka.pdf (data zvernennia: 25.06.2023).
14. Temirova N. R. *Istoriia istorychnoho znannia: vid zarozhzhennia do statusu nauky*. Vinnytsia : DonNU imeni Vasylia Stusa, 2019. 132 s.
15. Forest B., Johnson J. Monumental Politics: Regime Type and Public Memory in Post-Communist States. *Post-Soviet Affairs*. 2011. Vol. 27. N 3. P. 269–288.

16. Korniienko V. Fenomen politychnoi brekhni: novi denotaty destruktivnoho kontseptu. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. 2022. № 22(31). S. 110–119.
17. Lowenthal D. *The Past Is a Foreign Country*. Cambridge : Cambridge University Press, 1985. 677 p.
18. Halbwachs M. *On Collective Memory*. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 245 p.
19. Gildea R. *Myth, Memory and Policy in France since 1945. Memory and Power in Postwar Europe: Studies in the Presence of the Past* / Ed. J.-W. Müller. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. P. 59–75.
20. Winter J., Sivan E. *Setting the Framework. War and Remembrance in the Twentieth Century* / Eds. J. Winter, E. Sivan. Cambridge, Cambridge University Press. 1999. P. 6–39.
21. Korniienko V. O., Denysiuk S. H. Formuvannia yevropeiskoi identychnosti: arhumenty dlia Ukrainy. *Politolohichni visnyk*. Vyp. 80. Kyivskiy natsionalnyi un-t imeni Tarasa Shevchenka, 2018. S. 20–35.
22. Khozhainova V. U Rosii nabuv chynnosti zakon pro sproshchene otrymannia hromadianstva dlia ukraintyv. URL: <https://susplne.media/50547-u-rosii-nabuv-cinnosti-zakon-pro-sproshchene-otrimanna-gromadianstva-dla-ukraintyv/> (data zvernennia: 10.07.2023).
23. Burde P. *Sotsyolohyia sotsyalnoho prostranstva*. Moskva : Ynstytut eksperymentalnoi sotsyolohyy; SPb.: Aleteiia, 2007. 288 s.
24. Edelman M. *Politics as Symbolic Action. Mass Arousal and Quiescence*. Chicago : Markham Publishing Company, 1971. IX, P. 7–8.
25. Edelman M. *The Symbolic Uses of Politics*. 5th ed. Urbana: University of Illinois Press, 1972 [1964]. 201 p.
26. Alexander J. C., Mast J. L. Introduction: Symbolic Action in Theory and Practice. *The Cultural Pragmatics of Symbolic Action*. Cambridge etc.: Cambridge University Press, 2006. P. 1–28.
27. Brysk A. «Hearts and Minds»: Bringing Symbolic Politics Back in. *Polity*. 1995. Vol. 27. N 4. P. 559–585.
28. Smith K. E. *Mythmaking in the New Russia: Politics and Memory during the Yeltsin Era*. Ithaca etc.: Cornell University Press, 2002. XI. 223 p.
29. Gamson W. A., Stuart D. Media Discourse as a Symbolic Contest: The Bomb in Political Cartoons. *Sociological forum*. 1992. Vol. 7. N 1. P. 55–86.
30. Harrison S. Four Types of Symbolic Conflict. *The Journal of Royal Anthropological Institute*. 1995. Vol. 1. N 2. P. 255–272.
31. Gill G. *Symbols and Legitimacy in Soviet Politics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. VI, 356 p.
32. Fornäs J. *Signifying Europe*. Chicago : University of Chicago Press, 2012. 339 p.
33. Balan S. Symvolichna polityka. *Ukrainska pravda*. 30 travnia 2012.
- URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2012/05/30/6965594/> (data zvernennia: 03.07.2023).
34. Karpov V. V. *Ukrainska zvytiaha u symvolakh*. Kyiv : Vydavets Oleh Filiuk, 2016. 421 s.
35. Mamontova E. Symvolichnyi kompleks atrybuty derzhavnoho suverenitetu. *Politychnyi menedzhment*. 2011. № 1. S. 17–24.
36. Slobodianiuk M. V. Natsionalno-patriotychni motyvy u symvolitsi Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*. 2016. № 4. S. 52 – 56.
37. Iaroshenko V. Stanovlennia instytutu demokratychnoi hromadianskosti v Ukraini z urakhuvanniam vplyvu symvolichnoi skladovoi. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Vypusk 5. Zhytomyr-Kyiv-Krakiv : FOP Yevenok O. O., 2015. S. 122–133.
38. Bushanskyi V. Blysk i zlydennist symvolichnoi polityky. *Viche*. 2008. № 23. S. 20–23.
39. Hunt N. *Memory, War and Trauma*. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 280 p.
40. Pakier M., Strath B. *A European Memory? Contested Histories and Politics of Remembrance*. New York; Oxford : Berghahn Books, 2010. 372 p.
41. Huyssen A. *Present Pasts. Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Stanford : Stanford University Press, 2003. 192 p.
42. Fine G. *Difficult Reputations: Collective Memories of the Evil, Inept, and Controversial*. Chicago: University of Chicago Press, 2001. 264 p.
43. Kubal T. *Cultural Movements and Collective Memory: Christopher Columbus and the Rewriting of the National Origin Myth*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 262 p.
44. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*. 1989. No. 26. Special Issue: Memory and Counter-Memory. P. 8–9.
45. Eller J. D. *From Culture to Ethnicity to Conflict: An Anthropological Perspective on International Ethnic Conflict*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1999. 368 p.
46. Evans R. Introduction: Redesigning the Past: History in Political Transitions. *Journal of Contemporary History*. 2003. Vol. 38. No. 1. P. 5–12.

Goldenstein K. O. Sources of research of symbolic aspects politics of memory

The article analyzes the source base of memory policy research as a constructive element and a key resource of symbolic policy. The proposition that the idea of the past is the most important political resource in the conditions of modern development is substantiated. The main directions of studying

the symbolic aspects of the politics of memory within the framework of political science studies, as well as those directly or indirectly related to political science, are systematized. The theoretical-methodological specifics and conceptual-categorical basis of memory policy have been clarified, achievements and miscalculations in its interdisciplinary research have been revealed. The key parameters of symbolic politics as a means of stimulating memory politics are elaborated. The potential possibilities of the approach to memory policy as a set of public interactions of actors who seek to form a certain understanding of the past are determined.

It is proved that in modern conditions, the symbolic potential of historical memory is used to strengthen the legitimacy of the government, which relies on the resource of history and collective memories, inscribed in the mythological panorama of the national community. It was found that historical memory today is becoming a necessary tool for managing political processes, so the power structures are forced to resort to memory politics in order to have an operational and effective influence on society. The experience of applying the policy of crumpled in the structure of the symbolic policy of the state is articulated. The thesis that existing approaches to the politics of memory seek to reveal the mechanisms of transformation of collective memory in the context of its competing interpretations and the struggle for political dominance is substantiated.

Keywords: *memory politics, memory studies, symbolic politics, historical memory, collective memory, national memory.*